

https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.04

УДК 78.03.087.68 (09) (073)

І. І. Гулеско, кандидат мистецтвознавства, професор кафедри хорознавства та хорового диригування, Харківська державна академія культури, м. Харків

hop.dir@ukr.net

https://orcid.org/0000-0003-1124-5225

ДО ПОЕТИКИ ХОРОВОГО СТИЛЮ ГЕОРГІЯ СВИРИДОВА: НОВИЙ ТИП ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ

Розглянуто феномен Георгія Свиридова в історії світової художньої культури ХХ ст. Хоровий стиль Г. Свиридова осмислюється в новому сучасному контексті процесів, що відбуваються в «художній картині світу» сьогодення. Поетика хорового стилю Г. Свиридова потребує нових підходів у дослідженні, передбачає культурологічні «занурення» у стиль, зміну співвідношення семантичного й технологічного в трактуванні жанру, що здійснено в інтонаційно-стильовому аналізі цієї статті.

Ключові слова: *хоровий жанр, хоровий стиль, інтонаційна семантика, фактура.*

И. И. Гулеско, кандидат искусствоведения, профессор кафедры хорovedения и хорового дирижирования, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

К ПОЭТИКЕ ХОРОВОГО СТИЛЯ ГЕОРГИЯ СВИРИДОВА: НОВЫЙ ТИП ХУДОЖЕСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ

Рассмотрен феномен Георгия Свиридова в истории мировой художественной культуры ХХ в. Хоровой стиль Г. Свиридова подается в новом современном контексте процессов, протекающих в «художественной картине мира» сегодня. Поэтика хорового стиля Г. Свиридова требует новых подходов в анализе, предполагает культурологические «погружения» в стиль, изменение соотношения семантического и технологического в трактовке жанра, что предпринято в интонационно-стилевом анализе этой статьи.

Ключевые слова: *хоровой жанр, хоровой стиль, интонационная семантика, фактура.*

I. I. Gulesko, Candidate of Art Criticism, Professor of the Department of Choral Studies and Choral Conducting of the Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

THE POETICS OF GEORGY SVIRIDOV'S CHORAL STYLE: NEW TYPE OF ARTISTIC THINKING

The aim of this paper. The phenomenon of Georgy Sviridov has no equal in the 20th century world music history. There was no other composer except this great artist who had so much influence on the music creation, performance, research ideas, music pedagogy and the formation of music views of the entire 20th century era. His works still affect composers, musicians and listeners. In future our descendants shall discover the true in-depth Sviridov who in his

lifetime created alive “moving” tradition. The analysis of artistic processes in the contemporary music culture of the last 50 years due to the new cultural situation requires new comprehension of new cultural context.

Research methodology. Main methodological paradigm of contemporary music study and education is culturological in aesthetic and artistic aspect of music specific character.

Results. Nowadays the new spirituality of the 20th century and new millennium appears. The “artistic picture of the world” with humanitarian study dominance is being formed. The new types of interaction between music works and listeners have appeared. Under the contemporary style pluralism conditions new aesthetic fund is being formed. And this fund is not just about the genres and author styles, it is a “fund of soul and thought” that contains music history emotional chronicles of the 20th century era. Sviridov appeared to be first in the line of composers who formed new tendencies in developing of genres of vocal-choral music.

Novelty. The novelty of Sviridov’s chorus style with its polysemantic functions in figurative and semantic polysemy and contrast association is specified. The new era of sociocultural context transforms polystylistics into the culture of new synthesis with new genres, new forms, new types of factures, and acquires ontological interpretation. Sviridov’s chorus style poetics requires new analysis approaches, suggests culturological immersing into the style, disclosure of “codes” and “symbols” of timbre-texture semantic complexes in the chorus cycles based on lyrics by S. Yesenin, A. Blok, F. Sologub, A. Pushkin. The composer’s entire heritage needs revision in the context of embodiment of soul motives and folk-song sources. Nowadays, a different methodological apparatus that is an intonation-style analysis of style’s elements, music language, texture and form in the correlation with new cultural and geopolitical context is required.

The practical significance. Sviridov is a dramatist-composer who has his own system of working with lyrics. He creates his conceptually-semantic contexts on the pre-music level including into dramatically lined-up text of his own musical and semantic complexes. His finalized idea turns out to be the sum of those contexts.

Key words: *choral genre, choral style, intonational semantics, texture.*

Постановка проблеми. Феномен Георгія Свиридова в історії світової музичної культури ХХ ст. не має рівних. Жоден композитор не здійснив такого впливу на творчість, виконання, дослідницьку думку, музичну педагогіку й формування уявлень про музику цілої епохи ХХ ст., як цей видатний художник. Його мистецтво продовжує впливати на композиторів, музикантів, слухачів, воно «крещендує» й сьогодні. Майбутнім нащадкам ще належить відкрити справжнього глибинного Г. Свиридова, котрий за життя створив живу «рухому» традицію, яка розвивається далі. Аналіз художніх процесів у музичній культурі останнього сорокаріччя потребує, відповідно до сучасної культурної ситуації, осмислення нового контексту культури.

Основна методологічна парадигма сучасної музичної науки й освіти — культурологічна — в аспекті естетико-художньої специфіки музики. Нині виникла нова духовність ХХІ ст., нові види взаємодії між музичним твором і слухачем. Формується «художня картина світу» при домінуванні гуманітарного знання. В умовах сучасного плюралізму стилів створюється новий естетичний фонд. І це не лише власне жанри й авторські стилі, але ще й «фонд душі та думки», емоційний літопис музичної історії епохи ХХ ст. У цьому сенсі Г. Свиридов є першим із композиторів, котрий сформував нові тенденції в розвитку жанрів вокально-хорової та вокально-симфонічної музики.

Музика Г. Свиридова сьогодні актуальна, причому сам вектор пізнання її спрямований по «стрілі часу» в майбутнє, де можливе повне пізнання світу свиридовських ідей та образів. Його «художня картина світу» достовірно свиридовська, у її центрі — провідна тема композитора: «Художник — Батьківщина — революція — суспільство — внутрішній світ людини». Г. Свиридов вільно або мимоволі став духовним і музичним лідером цілого напрямку сучасної музики радянського періоду. Він сформулював російську національну музичну ідею, а саме: відмову від неправдивих авторитетів, рішучий стрибок до кореневої системи інтонації, основ хорових жанрів, простоти. Понині не усвідомлене значення «Поэмы памяти Сергея Есенина» и «Патетической оратории». Значення цих творів для радянської й пострадянської музики епохальне. «Поэма» — новий тип пісенної ораторії, «Патетическая» — новий тип ораторії-дійства, що стали програмними для творів кантатно-ораторіального жанру в союзних республіках тодішнього СРСР. Слід згадати такі твори, як: «По следам Руставели» та «Николоз Бараташвили» О. Такташвілі, «Саят Нова» А. Ахияна, «Я стверджуюсь» Є. Станковича, кантату М. Скорика «Человек», ораторії В. Салиманова «Двенадцать», оперу-ораторію В. Рубіна «Июльское воскресение», «Севастополь».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Творчість Г. Свиридова досліджувалася на різних рівнях: від конкретних інтонацій до оцінки філософських концепцій (праці А. Сохора, Л. Полякової, А. Белоненка, Т. Куришевої, Т. Масловської, Ю. Паїсова, В. Живова, В. Цендровського, О. Сокурової й О. Коловського), які об'єднує загальна методологічна база, історико-діалектичний підхід до явищ у контексті засвоєння інтонаційної теорії Б. Асаф'єва.

Як відомо, вихід у 1990 р. збірки «Музыкальный мир Свиридова» (редактор-укладач А. Белоненко) став помітним явищем у вітчизняному свиридознавстві (Музыкальная академия, с. 212–213). Але сьогодні доцільний і культурологічний підхід до музичних суджень щодо стилю

композитора. У їх центрі — категорії семантики, співвіднесені з нею поняття жанру, стилю, форми, мови, фактури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Свиридов — композитор-драматург, котрий власні концепційно-сенсоутворюючі контексти створює ще на домузичному рівні, долучаючи до драматургічно побудованого текстового контексту свої музично-семантичні комплекси. Остаточою оформлена ідея в нього і є сумою цих контекстів.

Важливо відзначити й так званий «поліфонізм» мислення (згідно з М. Бахтіним), особливий свиридівський хронотоп, де «простір» і «час» по-своєму трактуються в композиції, у формі, фактурі. У тексті-інтертексті Г. Свиридова відбивається його бачення «художньої картини світу» як «по горизонталі», так і «по вертикалі», і «по діагоналі» — це вже власне авторські відкриття (курсив, акценти, символи, знаки).

Звідси й новизна свиридовського хору, функції якого полісемантичні в його образно-смісловій багатозначності, контрастній асоціативності. Масштаб здобутків минулого століття потребує не лише осмислення нового контексту, а й нових підходів під час аналізу цих явищ і процесів у творчості та виконанні. Нова ера соціокультурного контексту перетворює полістилістику на культуру нового синтезу з новими жанрами, формами, типами фактур та набуває онтологічного трактування.

Поетика хорового стилю Г. Свиридова потребує і нових підходів аналізу, передбачає культурологічні «занурення» в цей стиль, розкриття «кодів», «символів» темброфактурних полісемантичних комплексів у хорових циклах на вірші С. Єсеніна, А. Блока, Ф. Сологуба, А. Пушкіна. Усю спадщину композитора слід переглянути в контексті втілення в ній духовних мотивів, народнопісенних основ. Необхідний інший методологічний апарат, інтонаційно-стильовий аналіз елементів стилю, музичної мови, фактури, форми у співвідношенні з новим культурним і геополітичним контекстом.

Свиридов має особливий культурно-генетичний «код», що поєднує «високе» і «особисте». Адже в естетиці російської нації міститься естетика нашої співучості: примат вокалу. Його музика — позачасова, вона поза простором — і в разі збереження внутрішньої монологічності саме ця «поліфонія сенсів» зумовлює тематизм особливого типу — полісемантичний. Ця рівнинність російської природи, її простір (згідно з Д. Лихачовим): хори Г. Свиридова «Табун», «Грусть просторів» порівнюються у фактурі хорової музики з хорами В. Калинникова «На старом кургане» та Ю. Сахновського «Ковыль». Це становить золотий фонд російської акапельної творчості.

Свиридов фактично змінив співвідношення семантичного й технологічного елементів у трактуванні жанру, звертаючись до багатства культурного досвіду минулого, упроваджуючи нову концепційність, нові композиційно-формотворні рішення в емоційних сферах (принципи остинатності та варіантності, що трактували широко (системно): це симфонізм небетховенського типу).

Адже свиридовська епічна драматургія відбиває просторово-часове православне світовідчуття (це його модель і власне еталон динамічної драматургії в нього інший), і тому свиридовську духовну музику слід сприймати в контексті православної традиції.

Духовна музика композитора — це особливий культурний простір у контексті російської духовної музики початку ХХ ст. — музики т. з. нового напрямку. Це неканонічна модель у вітчизняній традиції духовної музики С. Рахманінова, П. Толстякова, А. Кастальського, А. Гречанінова та ін. Потрібні нові підходи як до інтерпретації творів Г. Свиридова, так і їх інтонаційно-стильового аналізу в геополітичному контексті.

Проблема стилю Г. Свиридова дискусійна й недостатньо розроблена. Пізнання етосу композитора, філософсько-естетичних концепцій, класичності його музичних форм (зі строфічністю), техніки хорового письма, фактури — важлива проблема для дослідників. Сьогодні немає загальної теорії хорового стилю як культурно-історичного феномену, яка могла б містити систему методів вивчення хорової музики, її жанрову еволюцію у зв'язках з історико-культурними процесами. До них можна долучити такі поняття: стиль епохи, стиль національної школи, стиль жанру, авторський стиль, стильовий напрям, стиль як компонент музичної мови.

Поняття хорового стилю містить тематизм, жанр, фактуру, її темброво-колеристичний аспект. Ю. Паїсов називає складовими хорового стилю й принципи функціонально-гармонійного остинато, резонансної гармонії, а також концертності та пісенності як композиційного начала.

Нині недостатньо розроблені питання фактури Г. Свиридова. Фактура композитора відображає глибинний зв'язок з російськими хоровими традиціями, авторське індивідуальне зближення традицій пражської і класичного хорового стилю з народнопісенною традицією. Вона втілюється в індивідуалізації структури музичної тканини, взаємодії вертикалі й горизонталі. Свиридівська фактура — тонка система взаємодії прихованих у ній голосів. Під фактурою розуміємо «просторово-звукову організацію тимчасово звучних елементів голосів» (термін наш — І. Гулеско). Вона полімелодична, поспівочно-підголосочна.

Це рухливий рельєф, де щільність виникає як зміна розрідженості тембрів в індивідуалізації хорової тканини.

Поліфонію Г. Свиридова можна визначити як поліфонію диференційованих голосів, що внеможливають суто поліфонічні (класичні) прийоми та форми. Г. Свиридов базується на традиції спадкоємності стилю М. Мусоргського. Його мистецтво фундаментальне, він відбив художню лінію ХХ ст., а корені глибокі (знаменний розспів, духовний вірш).

Свиридівська лінія в кантатно-ораторіальному жанрі характеризується прагненням до синтезу традиційних жанрових ознак з хоровою поетикою російської історико-епічної опери з особливостями багаточастинних вокально-циклічних композицій, з використанням симфонічних принципів переважно як внутрішніх, не вивідних на поверхню властивостей формоутворення. Г. Свиридов — творець російського музичного християнського пантеїзму, який є основою його творчого методу, особливістю стилю. Це засвідчує спадкоємність традиції М. Римського-Корсакова.

У сучасному виконавстві недостатньо осмислена інтерпретація національного хорового стилю, а саме: хоровий стиль Г. Свиридова, який фігурує в класифікації стилів ХХ ст. як зазначений епохальний стиль (необароко).

Вивчення хорового стилю у ВНЗ упродовж усього навчання диригента-хормейстера надзвичайно важливе. Слід визначити на кожному етапі навчання ступінь занурення у виконавську поетику хорового стилю композитора, що містить такі категорії: тематизм, фактуру, форму, темброву драматургію, артикуляцію (у широкому сенсі), контекстуальні й концепційні особливості форми-змісту. Вміло осягаючи авторські коди (текст — контекст — інтертекст — уртекст) диригент розкриває глибинні авторські константи, власне свиридівські (хори: «Табун», «Вечером синим», «Где наша роза?», «Грусть просторов», «Курские песни», «Повстречался сын с отцом», «Веснянка»). У великій формі («Памяти Сергея Есенина», «Патетическая оратория») необхідно поєднувати тонку роботу з великим фресковим штрихом.

Виконавські аспекти хорового стилю Г. Свиридова визначаємо як лірико-епічний тип, що співвідноситься з іншими стилями (наприклад, А. Давиденка, С. Рахманінова, А. Бородіна, М. Римського-Корсакова). Допомогає в цьому сенсі й порівняльний аналіз записів інтерпретацій одних і тих самих творів композитора А. Юрловим, В. Мініним, В. Чернушенком та ін. З позиції нової парадигми культури трактуємо поняття хорова поетика, інтонаційна семантика, хорова фактура, темброфактура, тематизм полісемантичного типу. Свиридівська епічна

драматургія відображає просторово-часову свідомість (еталон динамічної драматургії у відмінній від бетховенського типу).

Свиридовська творчість зумовила новий тип диригента режисерського плану, співака-соліста й виконавця загалом. Він за життя «створив живу традицію», що розвивалася та набула втілення в інших стилях В. Рубіна, О. Тактакішвілі, В. Тормиса, Ю. Алжнева, В. Гавриліна, Б. Кравченка. Г. Свиридов оновив національну лірико-епічну традицію сучасним контекстом завдяки універсальності стилю, полізнаковості, полісеміології, полісемантичності.

Свиридівська традиція набула втілення у творчості українських композиторів останнього сорокаріччя ХХ ст.: Є. Станковича, Л. Дичко, А. Гайденка, Ю. Алжнева, В. Дроб'язгіню, О. Козаренка (у широкому загальноестетичному сенсі, у кандидатській дисертації О. Цехмістро розглянуто процеси трансформації жанрів кантати й ораторії, активізації синтезуючих процесів в Україні аж до зміни жанрової моделі сучасної ораторії).

Значним внеском у сучасну «свиридовіану» є книга «Музыка как судьба» (Свиридов, 2002), що вже стала бібліографічною рідкістю. У ній Г. Свиридов постав філософом, ученим, мислителем і драматургом. Його оцінки точні, яскраві, іноді суб'єктивно індивідуальні (негативна оцінка музики С. Прокоф'єва). Вражає точність у баченні таланту, як, наприклад, захоплення стилем музики В. Тормиса, а також висока оцінка «Літургії» М. Леонтовича. Г. Свиридов високо оцінює російську культуру й мистецтво: «Русская культура неотделима от чувства совести. Совесть — вот что Россия принесла в мировое сознание» (Свиридов, 2002). Композитор високо оцінив творчість С. Рахманінова за його суттєвий внесок у духовну музику.

Помітним внеском у біографію Г. Свиридова став вихід збірки «Г. Свиридов в воспоминаниях современников»; укладач — А. Вульф (2006). Це перша книга, що передає його живий погляд правдиво, без ретуші. Багато фактів і подій життя композитора розкриваються вперше, наприклад, родовід Свиридових, дитинство композитора у Фатежі й Курську, навчання та військовий період у Ленінграді. Цінність цих спогадів полягає в тому, що автори відтворюють майже дослівно висловлювання та судження самого Г. Свиридова.

Висновки. Г. Свиридов і Харків — це тема, яка звучить безперервно фактично з кінця 50 рр. ХХ ст. Прем'єра «Патетической оратории» відбулася в 1962 р. Виконавці: державна капела філармонії, диригент — Є. Дущенко, хормейстер — В. Палкін. Ювілейні концерти до 60-, 70- та 80-річчя Г. Свиридова проводилися складами камерного хору, хору інституту мистецтв та академії культури під керівництвом В. Палкіна,

Ю. Кулика, В. Бриллианта, В. Ірхи та В. Бойка. У постійному репертуарі цих колективів — «Поэма памяти Сергея Есенина», «Патетическая оратория», «Курские песни», кантата «Ночные облака», концерт для хору «Пушкинский венок», поема «Ладога» и цикл «Гимны Родины».

Г. Свиридов створив нові смислові концепції, власне смислове «поле» твору. Його семантика музики самого слова проектується на жанр і стиль, стильові моделі усталені, наповнені світоглядним началом, забарвлені колористичною потенцією слова.

Музика композитора є своєрідним літописом епохи середини 50–90 рр. і має дивовижну здатність ставати контекстом культури. Г. Свиридов служив ідеї російського мистецтва, великої культури, носієм і продовжувачем якої він став.

Перспективи подальших досліджень. Маємо на меті в наступних розвідках дослідити хорову творчість Г. Свиридова, яка впливатиме на музичну освіту, насамперед на курси «Хорова література», «Хорознавство», «Історія сучасної музики», здійснити аналіз духовної музики композитора.

Список посилань

- Вульф, А. (Сост.). (2006). *Свиридов в воспоминаниях современников*. Москва.
- Георгий Свиридов в воспоминаниях современников (с. 726). (2006). Москва.
- Гулеско, И. И. (1980). *Хор в кантатно-ораториальных произведениях Г. В. Свиридова (принципы хорового мышления)*. (Автореферат диссертации кандидата искусствоведения) (с. 25). ИИФЭ имени М. Рыльского. Киев.
- Гулеско, И. И. (2006). Музыкальная поэтика Георгия Свиридова как новый тип художественного мышления. *Материалы II Всероссийской научно-практической конференции г. Курск* (с. 14–16). ФГУ «Курский ЦНТИ». Курск.
- Гулеско, И. И. (2007). Жанрово-стилистические аспекты хоровой поэтики Георгия Свиридова. *Материалы II Всероссийской научно-практической конференции г. Курск* (с. 64–69). ФГУ «Курский ЦНТИ». Курск.
- Гулеско, І. І. (1992). «Музыкальный мир» Георгия Свиридова. *Музыкальная академия*, 1, 212–213.
- Лаврентьева, И. (1976). *Вокальные формы в курсе анализа музыкальных произведений*. Москва.
- Музыкальная академия*. (1992), 1, 212–213.
- Свиридов Г. (2002). *Музыка как судьба*. А. Белоненко (Сост.). Москва.
- Свиридов, Г. (2002). *Музыка как судьба* (с. 799). Москва.

References

- Vulfov, A. (Comp.). (2006). *Sviridov in the memoirs of his contemporaries*. Moscow. [In Russian].

- George Sviridov in the memoirs of his contemporaries* (p. 726). (2006). Moscow. [In Russian].
- Gulesko, I. I. (1980). *Chorus in cantata-oratorical works of G. V. Sviridov (principles of choral thinking). (The abstract of the thesis of the candidate of art criticism)* (p. 25). Institute of Art Studies, Folklore Studies and Ethnology named after M.T. Rylsky, National Academy of Sciences of Ukraine. Kiev. [In Russian].
- Gulesko, I. I. (2006). The musical poetics of George Sviridov as a new type of artistic thinking. *Materials of the II All-Russian Scientific and Practical Conference Kursk* (pp. 14-16). FSI "Kursk's Center for Scientific and Technical Information". [In Russian].
- Gulesko, I. I. (2007). *Genre-stylistic aspects of the choral poetics of George Sviridov. Materials of the II All-Russian Scientific and Practical Conference Kursk* (pp. 64-69). FSI "Kursk's Center for Scientific and Technical Information". [In Russian].
- Gulesko, I. I. (1992). Georgy Sviridov's "Music World". *Music Academy*, 1, 212-213. [In Ukrainian].
- Lavrentyeva, I. (1976). *Vocal forms in the course of analysis of musical works*. Moscow. [In Russian].
- Music Academy* (1992). 1, p. 212-213. [In Russian].
- Sviridov, G. (2002). *Music as fate*. A. Belonenko (Comp.). Moscow. [In Russian].
- Sviridov, G. (2002). *Music as Destiny* (p. 799). Moscow. [In Russian]
- Надійшла до редколегії 11.05.2018 р.*